

Tilburg University

Review of the book Helmuth Plessner oder die verkörperte Philosophie, H. Redeker, 1993

Corbey, R.H.A.

Published in:
Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte

Publication date:
1996

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Corbey, R. H. A. (1996). Review of the book Helmuth Plessner oder die verkörperte Philosophie, H. Redeker, 1993. *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte*, 88(1), 73-76.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

HANS REDEKER, *Helmuth Plessner oder Die verkörperte Philosophie*, vertaald door S. Sänger, Sozialwissenschaftliche Abhandlungen der Görres-Gesellschaft 20, Berlijn: Dunker & Humblot, 1993, DM 84,-; IDEM, *Helmuth Plessner of de belichaamde filosofie*, Delft: Eburon, 1995, f 40,-.

De afgelopen decennia heeft de overtuiging dat het evoluerende leven zich contingent, volstrekt blind, zonder welke teleologie dan ook ontwikkelt veel terrein gewonnen. "Life is a copiously branching bush, continually pruned by the grim reaper of extinction, not by a ladder of predictable progress" stelt een van de felste en bekendste pleitbezorgers van dit gezichtspunt.¹ "[If] we wish to assert human centrality in a world that functioned without us until the last moment", voegt hij hieraan toe, "we must somehow grasp all that came before us as a grand preparation, a foreshadowing of our eventual origin."² Dat laatste kan men lezen als een vrij rake typering van de wijsgerige antropologie-cum-natuurfilosofie welke de filosoof en bioloog Helmuth Plessner in 1928 het licht deed zien. Zijn leerling en collega Hans Redeker geeft er in deze doxografie een analyse van.

Plessner argumenteert immers dat de gehele ontwikkeling van het leven op aarde, het verschijnen van de mens inclusief, zich beweegt binnen (materieel-)apriorische *Modale des Organischen* die geïmpliceerd zijn in *Positionalität* als de fundamentele structuur van een levend wezen als zodanig. Dit zich positioneren of positie kiezen blijkt slechts mogelijk op drie manieren: in 'open', directe interactie met de omgeving; in een 'gesloten' modus, waarbij het organisme vanuit een centrum opereert; en, uiteindelijk, op een wijze waarbij het centrum tevens 'excentrisch' wordt en als het ware achter zichzelf treedt. In zekere zin is de reeds quasi-reflexieve structuur van het levend wezen als zodanig – bepaald in termen van een zich tot zich verhouden in en door zich tot het andere te verhouden, en omgekeerd – bij Plessner een voorafschaduwing van de uiteindelijke mogelijkheid van een (levend) wezen dat reflexief is bij uitstek.

Deze korte kenschets van Plessners natuurfilosofisch en antropologisch ontwerp is natuurlijk veel te compact. Voor een beter begrip zouden we niet in de laatste plaats moeten ingaan op methodische aspecten: de plaats van de fenomenologische intuïtie, en de cruciale rol van een dialektisch gefinte begripsontwikkeling. We zouden moeten meevoltrekken hoe

¹ S.J. Gould, *Wonderfull life. The Burgess Shale and the nature of history*, New York en Londen, 1989, p. 35.

² *Ibidem*, p. 45.

in de natuur reflexiviteit op het meest elementaire niveau reeds in het spel blijkt bij de wijze waarop een levend wezen, als onderscheiden van een levenloos iets, begrensd is – en zo voort. Hierin voorziet Redekers monografie op welkome wijze. Redeker biedt een heldere, systematische verkenning van Plessners rijke en strakke, maar notoir ontoegankelijke en moeilijke analyse van de “Stufen des Organischen”.

Inderdaad, en in een welbepaalde, hierboven summier aangeduide zin is er bij Plessner sprake van voorspelbare vooruitgang, en van een voorafschaduwing van het ontstaan van de mens in de evoluerende natuur. Het zich ontvouwende leven moet immers noodzakelijkerwijs binnen het veld van structurele mogelijkheden blijven dat Plessner in kaart tracht te brengen. Wellicht kent S.J. Gould, hierboven geciteerd, diens oeuvre echter niet, Marjorie Greene's inspanningen in de V.S. ten spijt. Waartegen hij en aanverwante auteurs zich richten heeft doorgaans niet het hoge wijsgerige niveau waarop Plessner zich beweegt. De tegenstelling tussen beide posities – die van Gould en die van Plessner – vertoont interessante parallelen met die tussen Thomas Huxley en Richard Owen in de jaren '60 van de vorige eeuw; zowel Owen als Plessner zijn, elk op zijn eigen wijze, schatplichtig aan de Duitse romantische natuurfilosofie.

Plessner voltrok met *Die Stufen des Organischen und der Mensch* (1928) op zijn manier reeds een “naturalistic turn”. Hij begrijpt de mens immers uit het leven en als een specifieke levensvorm. Daarbij wil hij zowel biologisch reductionisme als, anderzijds, cartesiaans dualisme vermijden. En hij wil de rijkdom van meer traditioneel georiënteerde visies op de menselijke geest behouden. De “excentrische positionaliteit” die de mens kenmerkt begrijpt hij – zoals hierboven al aangestipt – als ultieme mogelijkheid, als meest radicale articulatie van *Positionalität*, het actief positie kiezen ten aanzien van de omgeving als het fundamentele structuurprincipe van elk levend wezen. Dat is de – even complexe als doorwrochte – natuurfilosofische fundering van zijn antropologisch ontwerp. De aldus afgeleide antropologische hoofdcategorie, excentriciteit, bewijst vervolgens haar filosofische kracht bij de analyse van een breed scala van menselijke verschijnselen: historische en culturele variabiliteit, gebaren en lichamelijke expressie, *Lachen und Weinen* (1941), de glimlach (als “afstand in de expressie tot expressie”), sociale rollen, toneelspel, misleiding, menselijke zintuiglijkheid. Op zijn manier herneemt Plessner hierbij de *natura noverca* topos: de excentrische mens, van nature kunstmatig, met zijn utopische positie en zijn bemiddelde onmiddellijkheid, is een *Mängelwesen*. Schatplichtig aan Kant, aan de romantische natuurfilosofie, aan Dilthey, Husserl, Scheler, polemiseert hij – niettemin – met Schelers metafysische en dualistische inslag, met Husserls idealisme, alsook met Heideggers naar zijn idee te onlichamelijke *Dasein*.

Hans Redeker produceerde met deze posthuum verschenen monografie een betrouwbare, orthodoxe inleiding in Plessners lastige duiding van de mens, welke het grootste gedeelte van diens tiendelige verzameld werk beslaat. Redeker, filosoof en kunsthistoricus/kunstkriticus, was in het naoorlogse Groningen jarenlang assistent bij Plessner, die in 1951 terugkeerde naar Duitsland. Plessner zelf las en fiatteerde het manuscript. Via zijn samenwerking met zijn vriend F.J.J. Buytendijk³ was Plessners niet onaanzienlijke invloed in de Nederlandse filosofische wereld al begonnen lang voordat hij in 1934 voor de nationaal-socialisten naar Groningen uitweek. Die invloed duurt voort tot op heden, getuige onder meer recente publicaties (waaronder proefschriften van P. Kockelkoren en H. Procee) en symposia over of vanuit zijn denken. Ook in de Duitstalige filosofie lijkt de belangstelling voor Plessner groeiende, getuige onder meer het *Dilthey Jahrbuch* 7 (1990/1991), dat Plessners verhouding tot Dilthey betref, en een vergelijking, qua politieke context en strekking, van het werk van Plessner met dat van Carl Schmitt in het kader van de Weimar Republiek.⁴

³ Cf. *Filosofische wegwijzer. Correspondentie van F.J.J. Buytendijk met Helmuth Plessner*, bezorgd door Henk Struyker Boudier, Zeist 1993. Dit is tevens een uitstekende inleiding tot de receptie van Plessners werk in het Nederlandse taalgebied. Vergelijk ook de herinneringen van zijn echtgenote, Monika Plessner: *Die Argonauten auf Long Island. Begegnungen mit Hannah Arendt, Theodor W. Adorno, Gershom Sholem und anderen*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1995.

⁴ R. Kramme, *Helmuth Plessner und Karl Schmitt. Eine historische Fallstudie zum Verhältnis von Anthropologie und Politik in der deutschen Philosophie der zwanziger Jahre*, Berlin: Duncker & Humblot, 1989.

Plessners essay over Duitsland en de democratie van 1935, *Die verspätete Nation*,⁵ geschreven in ballingschap, wordt thans druk herlezen met het oog op de recente Duitse geschiedenis.

Redeker interpreteert in hoofdstuk 1 de articulatie van Plessners positie als kritische verwerking en integratie van vooral drie invloeden: Husserls fenomenologische methode, Dilthey's (levens-)filosofie van de historiciteit, en Kants criticisme als een kennistheoretische zelfkritiek en legitimering van de filosofie als systeem. Daarbij dient zich de menselijke zintuiglijkheid voor de jonge Plessner haast automatisch als centraal thema aan, en hij ontwikkelt een *Ästhesiologie*, een hermeneutiek van de 'verzintuiglijkte' geest (hoofdstuk 2, en vergelijk hoofdstuk 8). In de drie dan volgende hoofdstukken laat Redeker zien hoe deze aesthesiologie vervolgens wordt verbreed tot en gefundeerd in een filosofie van het organische. De kernbegrippen daarvan zijn de (fenomenale) *Doppelaspektivität* en de – reeds genoemde – *Positionalität* van het, van elk organisme. Deze natuurfilosofie culmineert in Plessners bepaling van de menselijke levensvorm als "excentrische Positionalität" en in zijn leer van de vervlechting van centriciteit en excentriciteit als "der Bruch der menschlichen Natur" (hoofdstuk 6). Hoofdstuk 7, "Aspecten der lichamelijke", betreft Plessners analyses van zulke verschijnselen als uitdrukking, handelen, spreken. Deze kennen een pendant in het werk van Buytendijk, en lopen duidelijk vooruit op ideeën van M. Merleau-Ponty. In het volgende hoofdstuk is de menselijke zintuiglijkheid als innige, onlosmakelijke vervlechting van geest en lichaam – opnieuw – aan de orde. Hoofdstuk 9 gaat over Plessners sociale filosofie, en hoofdstuk 10 is Redekers slotbeschouwing.

De studie voldoet zonder meer als beschrijving en analyse van Plessners denkweg en uiteindelijke positie. Anderzijds blijven kansen op verheldering liggen. De grote uitdaging die deze bioloog-filosoof ervoer was de diepgaande discrepantie tussen de empirische biologie – de evolutieleer, maar ook het onderzoek van onder anderen W. Köhler en J. von Uexküll – en meer traditionele filosofische visies op de mens als *Geistwesen*. Hetzelfde geldt voor zijn collega proximus Max Scheler. Plessners oeuvre is een poging deze tegenstelling te verzoenen, iets waarover hij bijv. in zijn inleiding bij de tweede editie van *Die Stufen des Organischen und der Mensch* heel expliciet is. Het zoeken naar een – nieuwe – verhouding tot de zich snel ontwikkelende empirische wetenschappen, onder vermindering van daardoor gesuggereerde (te) extreme vormen van naturalisme, is een kernthema van de antropologische beweging waarvan Plessner deel uitmaakte. Deze link met de "geistige Situation der Zeit" legt Redeker echter nauwelijks. Tevens gaat hij voorbij aan het nadrukkelijke, daarmee verbonden en voor de filosofische antropologie constitutieve besef van een crisis in mensbeeld en cultuur welke ook Max Scheler kwelde. Daarnaast blijft de transcendentaal-filosofische inzet van het project van een filosofische antropologie bij Plessner, en, opnieuw, bij Scheler onderbelicht: het vaststellen van de mogelijkhedenwaarden van al het menselijke. Deze zijn volgens hen van een andere, fundamentele orde dan de verschijnselen welke in de empirische mens- en levenswetenschappen bestudeerd worden.⁶

Verder wordt het verschil tussen Plessners vroege, nog neokantiaans georiënteerde aesthesiologie en zijn latere onkantiaanse herneming van die aesthesiologie onvoldoende verduidelijkt. En hier en daar zou een kritische noot op zijn plaats zijn geweest, onder meer bij Plessners inmiddels ietwat gedateerde visie op dierlijke cognitie en subjectiviteit; zijn opvatting van de verhouding levenloos-levend; en zijn relatieve onderwaardering van de rol van syntactische en symbolische taal in de menselijke subjectiviteit. De lay-out van de Nederlandstalige editie is in tegenstelling tot die van de fraaie Duitstalige editie miniem en slordig – zie bijv. de inhoudsopgave. Redekers neiging tot lange, vaak moeizame volzinnen tenslotte is in het Duits beter verteerbaar dan in het Nederlands.

Maar al met al is dit een aanbevelenswaardig boek over een even origineel als actueel denker. Plessner heeft aan het huidige tijdsgewricht veel te bieden, met zijn skeptische inslag met betrekking tot de *homo absconditus*, zijn leer van de *Doppelaspektivität* van geest en lichaam, zijn nadruk op zintuiglijkheid, zijn belangstelling voor dieren, en zo voort. Zijn "aufschliessende aber nicht abschliessende" filosofie is er een welke, in Redekers woorden,

⁵ In *Gesammelte Schriften* VI.

⁶ Zie bijv. Plessner's "Die Aufgabe einer philosophischen Anthropologie" (1937), in zijn *Gesammelte Schriften* VIII, p. 34 e.v.

“wars van elke biologistische, spiritualistische, moralistische, irrationalistische of andere eenzijdige reductie haar kracht bezit in de subtiële en zuivere uitwerking van alle ver- vlechtingen en verbindingen, zwevende tussenposities en ambivalenties, interne spanningen en onoplosbare, desondanks onontbeerlijke tegenstrijdigheden, welke de mens als <burger van twee werelden>, als <dubbelganger van zichzelf> kenmerken en in zijn bestaan bepa- len” (p. 198 van de Nederlandstalige editie).

Tilburg / Leiden

R. Corbey